

Proměny vztahu papežství k evropské integraci: Od Pia XII. k Benediktu XVI.

PETR ŽÁK

Transformations of the Papacy's Relation towards the Project of European Integration: from Pius XII to Benedict XVI

Abstract: This article deals with the European integration policy of the Holy See from the 1950s until the resignation of Benedict XVI at the beginning of 2013. The goal of the study is to describe the integration policies of individual popes in the context of political science theories. In the first half of the study we will briefly introduce the major typologies of political science for the study of integration policies of political parties. From the list of the existing approaches, we choose the typology of Petr Kaniok as the most appropriate for this study. In the second half of the study, individual popes are classified according to the framework of Kaniok's typology. The goal of the study is not only to investigate the major moves in the integration policy of the Holy See, but also to utilize a theoretical approach traditionally used for the study of political parties on the issue of the Holy See.

Keywords: Holy See, European integration, Papacy, Vatican, Roman Catholic Church, federalism, intergovernmentalism.

Problematika postavení Svatého stolce v mezinárodních vztazích tradičně spadá spíše do oblasti historie než politologie. Tato studie se však pokusí aplikovat na instituci papežství přístup užívaný zpravidla ke studiu vztahu politických stran k evropské integraci. V první části budou kriticky zhodnoceny jednotlivé typologie a zvážena možnost jejich aplikace na Svatý stolec. Z existujících typologií považujeme za nejvhodnější návrh předložený Petrem Kaniokem (2006), ten dále modifikujeme pro specifika papežství. Ve druhé části studie je typologie aplikována na jednotlivé pontifikáty po roce 1945 (Pius XII., Jan XXIII., Pavel VI., Jan Pavel II. a Benedikt XVI.). Studie se týká pouze Svatého stolce, nereflktuje tedy širší záběr vztahu katolického tábora k integraci včetně důležité role COMECE (jejíž postoj k integraci je do značné nezávislý a v jistém smyslu i rozdílný od postoje papežství).¹

Problematika vztahu papežství vůči evropské integraci je tématem prozatím jen málo rozpracovaným. Pokud se již tématem někdo zabýval, činil tak z pohledu historie, filozofie či katolické sociální nauky (Míčka 2011) a zaměřoval se obvykle pouze na pontifikát Pia XII., jenž je z řady důvodů atraktivním tématem studia. Takové studie navíc nečiní rozdíl mezi obecným pojetím Evropy (ve smyslu kultury a vztahu státu a církve), evropskou integrací, Radou Evropy či vztahy s východním blokem (Chelini – Chelini 1989; Chenaux 1990; Chelini-Pont 2009; O'Mahony 2009). Dosavadní studie si rovněž nepokládají otázku, zda se postoj papežství k integraci v čase mění, ani se nepokoušejí zasadit vztah papežství k integraci do tradičních politologických schémat definujících různé postoje k budování jednotné Evropy. Pokud je nám známo, o zvolený cíl se prozatím nikdo

nepokusil. Schéma vztahu k integraci, které využíváme, sice není vůbec revoluční ani nikterak inovativní, za hlavní přínos textu však považujeme jeho aplikaci na papežství, stejně jako deskriptivní analýzu doposud nezpracované problematiky. Výzkumná otázka studie je následující: *Jakých hodnot nabýval vztah k evropské integraci u jednotlivých pontifikátů v percepci užívané typologie (federální model, mezivládní model, model národních států)?* Základní tezí stati je tvrzení, že výrazný evropský federalismus Svatého stolce (typický pro poválečné italské pontifikáty) oslabuje a papežský integrační diskurs postupně zaujímá některé prvky typické spíše pro mezivládní přístup k integraci.

Svatý stolec nemá ve vztahu k integraci žádné ekonomické či národní zájmy, není ani členským státem. Papežství je rovněž tradičně označováno za typický případ *soft power*, jehož hlavním nástrojem jsou morální apely, rétorika a psaný či mluvený text (Nye 2005: 90). Zatímco u politických stran tvoří rétorika a jazyk pouze dílčí část politiky, u moderního papežství tvoří hlavní nástroj politické komunikace a vlivu. Textové výstupy, vyjádření a stanoviska Svatého stolce rovněž představují jediný dostupný zdroj pro výzkum (archivy z doby po roce 1945 prozatím nejsou otevřeny odborné veřejnosti).

Stať využívá výlučně primární zdroje, na prvním místě to jsou dokumenty jednotlivých pontifikátů různého charakteru (například encykliky, homilie, promluvy, tisková sdělení Svatého stolce). Ty jsou zpravidla publikovány v ročence *Acta Apostolicae Sedis* (AAS), dostupné na oficiálním webu Svatého stolce. Ne všechny texty jsou do AAS řazeny, v takovém případě lze využít nepřehledné množství pramenných edicí, které třídí papežské dokumenty dle různých témat. Částečně lze využít také práce sepsané jednotlivými papeži (zvláště v případě Benedikta XVI.) či knihy rozhovorů (v případě Jana Pavla II. a Benedikta XVI.).

Z hlediska metodologie jde o kvalitativně orientovanou instrumentální případovou studii, jejímž cílem je kategorizovat jednotlivé pontifikáty s využitím Kaniokova modelu na vztahu papežství k evropské integraci. Současně se výzkum snaží definovat/identifikovat hlavní témata integrační rétoriky papežů a tato témata poté zasadit do kontextu a interpretovat je. Hlavní kritéria selekce a analýzy pramenů byla: a) jejich autorství ze strany příslušného papeže (irelevantní jsou tak například dokumenty jednotlivých národních i nadnárodních biskupských konferencí či názory dalších představitelů církve); b) souvislost s problematikou evropské integrace či přímo ES/EU. Takto bylo analyzováno celkem 205 dokumentů, z nichž je přímo v textu citováno 82, většinu tvoří texty převzaté z AAS,² listu *L'Osservatore Romano* či pramenných edic, menší část tvoří knihy psané papeži, případně knihy rozhovorů. Ačkoliv se téma může jevit časově obsáhle, je nutné si uvědomit, že papežství je primárně náboženskou institucí a z hlediska celkového množství dokumentů tvoří tematika evropské integrace naprosto marginální oblast, daným papežem často zmíněnou pouze jednou za rok, případně i méně často. V textu výrazně převažují konkrétní promluvy u specifických příležitostí, které mají z hlediska interní závaznosti církevních dokumentů nižší význam než například encykliky, *Kompendium sociální nauky církve* či *Katechismus katolické církve*. Jejich výhodou je však mnohem vyšší míra konkrétnosti, oproti tomu encykliky a *Kompendium* jsou extrémně vágní a pro diferencovanější typologizaci jen těžko použitelné. Výsledkem výzkumu za využití encyklik by nutně bylo obecné konstatování o „proevropskosti“ papežství, což ostatně vyplývá ze samotné nadnárodní a univerzalistické povahy církve. Z tohoto důvodu tak není činěn rozdíl mezi relevancí encykliky a jiných vyjádření, který je samozřejmě ve vnitrocírkevním a teologickém prostředí výrazný.

Text sám je pak obsahovou analýzou papežského diskurzu v pěti oblastech, která vychází z Kaniokovy modifikované operacionalizace: *povaha evropských institucí, identita, zájmy, zdroje integrace a preference dalšího rozvoje projektu*. Dodatečnou oblast tvoří obecný charakter užívaného jazyka, který však prostupuje všech pět předchozích oblastí. Oblasti byly stanoveny jak deduktivně (na základě Kaniokova modelu a teoretických konceptů evropské integrace), tak induktivně (po předchozím seznámení s prameny a ve

smyslu tematické analýzy usilující o identifikaci hlavních témat užívaných v papežském diskurzu). Pro každý pontifikát byla provedena historická rešerše zdrojů, která dle výše uvedeného separovala texty týkající se evropské problematiky. Zařazení do typologie bylo poté provedeno na základě četnosti jevu (v kontextu typologie), který v dané oblasti v papežských textech numericky převažoval. Obsahovou analýzu chápeme ve dvou spojených rovinách. V první rovině je provedena tematická analýza papežské rétoriky s cílem identifikovat hlavní témata užívaná papežstvím v textech týkajících se evropské integrace. V druhé rovině jsou tato témata interpretována v kontextu typologie.

Odkazy na prameně edice a AAS se vždy týkají homilie či promluvy (specifikace promluv z AAS a edic je uvedena v seznamu zdrojů, stejně jako specifikace zdrojů z *L'Osservatore Romano* a webu *vatican.va*), v odkazu na encykliky uvádíme celý název dokumentu, samostatně se odkazuje na osobní texty papežů (rozhovory, knihy a články), stejně jako na pasáže převzaté ze sekundární literatury.

PŘEHLED VYBRANÝCH TYPOLOGIÍ

K analýze vztahu aktérů k evropské integraci lze využít řady konceptů. V oblasti politologického výzkumu stranicví se dynamicky vyvíjejí škály založené na různých definicích euroskepticismu, a to jak z hlediska intenzity (Taggart – Szczerbiak 2002: 8, 2008b: 239–260; Rovný 2004), tak ideových zdrojů (například Riishøj 2004; Leconte 2010: 86–88; Sørensen 2008: 8). Na základě kritické recepce prvotních modelů se kategorizace následně zaměřily na percepci nejen euroskeptických, ale i eurooptimistických postojů (například Mudde – Kopecký 2002: 299–304; Conti – Verzichelli 2003: 48). Modely zaměřené převážně na euroskepticismus však z řady důvodů ve výzkumu nevyužíváme (viz dále), primárně však s ohledem na ideový charakter římskokatolické církve (zde lze předpokládat spíše postoje proevropské), časový záběr práce (fenomén euroskepticismu je vymezován různě, nejčastěji od devadesátých let 20. století, práce však mapuje období od čtyřicátých let 20. století) a snahu nejdříve zařadit jednotlivé pontifikáty v obecné rovině, tedy bez apriorní identifikace některých papežů jako euroskeptických.

Alternativní přístup představuje cesta operacionalizace některé z velkých teorií integrace (například federalismus, intergovernmentalismus, funkcionalismus apod.), obvykle převzaté z teorie mezinárodních vztahů. Takový přístup se částečně objevuje i u Contiho a Verzichelliho, kde jsou proevropské postoje volně vymezeny (mimo jiné) prostřednictvím vazby na federalismus a intergovernmentalismus, plně je však využívá Petr Kaniok. Ten na základě kritiky užívání pojmu euroskepticismus vyzývá k návratu tradičních schémat integrace ve smyslu debaty federalismu s mezivládním přístupem (Fiala – Pitrová 2003: 12–25; Haas 1958; Milward 1992). Podle Kanioka je pojem euroskepticismus ideově zabarven a jsou k němu řazeny i politické proudy, které bychom jinak definovali jako zastánce mezivládního pojetí integrace. Zatímco mezivládní přístup byl dle Kanioka typický do osmdesátých let, poté začal převažovat přístup federální. Proto byl evropský projekt ztotožněn s představou finality z pozic federalismu, intergovernmentalismus byl logicky označen za projev skepse. Východisko z této inkluzivní a subjektivní vidí Kaniok právě v návratu k tradičním schématům integrace (Kaniok 2007: 355, 2011).

Typologie postojů k evropské integraci navrhaná Kaniokem je tedy navázána na federalismus a intergovernmentalismus. Mohli bychom namítnout, že jde o přístupy zastaralé a překonané, Kaniok je ovšem neuzivá ve smyslu teorie integrace (explanace vývoje a fungování), nýbrž si z nich vypůjčuje základní představy o úloze národních států či směřování integračního projektu. Překonané jsou tyto teorie převážně na půdě akademického světa, politické strany se však na tomto poli dle Kanioka stále pohybují (Kaniok 2005: 156–159). Typologie odlišuje tři hlavní typy přístupu, které se liší postojem k evropské integraci (právně-institucionální oblast) a povahou užívaného jazyka (Kaniok 2006: 82–128).

Prvním jsou evropeanisté, které lze ztotožnit se zastánci nadnárodního paradigmatu evropské integrace, národní stát považují za zastaralý, vymezují se vůči mezivládnímu

paradigmatu a usilují o co nejsilnější nadnárodní instituce. Typickým rysem je oslavný jazyk, plný idealismu, vizionářství a kritiky národního státu, integrace je prezentována jako nevyhnutelný proces, nemající reálné alternativy.

Druhou skupinou jsou eurogovernmentalisté, vycházející z mezivládního paradigmatu, evropská integrace je pragmatickým nástrojem a jejími hlavními aktéry jsou národní státy, nadnárodní struktury sice neodmítají, ale souhlasí s nimi pouze v odůvodněných případech, integrace tedy není cílem sama o sobě. Jazyk je opatrný a zdrženlivý, převážně analytický, klade důraz na reálné zhodnocení pozitiv a negativ projektu, zvláště v ekonomické oblasti. V politické oblasti jsou aktéři k integraci velmi zdrženliví a stát považují za základní politickou jednotku systému, zastánci mezivládního paradigmatu nemají jasnou představu o cíli projektu a prosazují evoluční vývoj.

Posledním typem je euroskepticismus, odmítající integrační projekt jako takový a jakýkoliv přesun národní suverenity na nadnárodní orgán. Jazyk je velmi kritický, evropská integrace je zesměšňována a jako proces delegitimizována. Euroskeptici usilují o udržení modelu národních států bez integrace jako takové.

Kaniokova typologie má však i řadu sporných míst. V první řadě využívá poměrně starý rámec sporu mezi nadnárodním a mezivládním přístupem, který dnes již k vysvětlení evropské integrace někdy nepostačí a ani aktéři nemusejí vždy uvažovat v těchto konceptech. Následně pak tato typologie ani nemusí být nutně objektivní, ale právě historicky silně kontextuální, protože absolutizuje zmíněné dobové pnutí (typické pro určitou historickou etapu) mezi nadnárodním a mezivládním i na období, kdy se objevila řada nových přístupů k integraci. Za problematické považujeme rovněž užívání konceptu euroskepticismu, které v kontextu tradičních schémat působí poměrně anachronicky. V následující části se pokusíme s těmito problémy vypořádat a Kaniokův model upravit pro potřeby tohoto výzkumu.

TYOLOGIE PŘÍSTUPŮ POLITICKÝCH AKTÉRŮ K EVROPSKÉ INTEGRACI

Využití historické typologie postojů k evropské integraci jsme zvolili z několika důvodů. Z hlediska teorií integrace je černobílá dichotomie mezi mezivládním a nadnárodním přístupem překonána řadou nových modelů, z jejichž pohledu je tento přístup poměrně archaický (Rosamond 2000: 98–128; Kratochvíl 2008: 129–200). Svatý stolec je však institucí primárně náboženskou (ačkoliv jsou zkoumány jeho politické postoje), vyjádření na adresu evropské integrace jsou poměrně stručná a jasná (ve smyslu posílení/oslabení té či oné instituce a identity, případně v intencích normativně vymezených požadavků ve vztahu k rozvoji projektu) a v řadě oblastí zde nelze uplatnit metody typické pro výzkum v oblasti stranicví. Domníváme se tak, že tato jednoduchá dichotomie, jejímž jádrem je v podstatě otázka, zda mají být evropské instituce či národní stát „silnější“ nebo „slabší“, je pro tento případ aplikovatelná. Ostatně ani politické strany se obvykle nevyjadřují v kontextu sociálního konstruktivismu či nového institucionálního, nýbrž užívají ve své integrační rétorice právě tyto zavedené šablony (jakkoliv mohou být zastaralé).

Roli zde hraje i soulad typologie s cílem textu, jímž je popis vztahu papežství k integraci ve smyslu míry podpory evropských, či naopak národních institucí. Užitím typologie a jednoduché dichotomie nechceme vstupovat do debat v rámci evropských studií, nýbrž využít uvedený rámec pro „změření“ míry proevropanství u jednotlivých pontifikátů, a použít jej tedy pouze *ad hoc* na případ Vatikánu. Volbou typologie tedy nechceme tvrdit, že pnutí mezi nadnárodním a mezivládním konceptem je stále aktuální, pouze využíváme tento koncept s ohledem na převážně historickou povahu zkoumaného jevu. Papežství je navíc institucí velmi konzervativní a jednotlivé pontifikáty mezi sebou obvykle vykazují značnou míru kontinuity.

Navázání předloženého modelu na zmíněná integrační paradigmatata nám nabízí mnoho témat, která lze v souvislosti s těmito teoriemi sledovat, například různý postoj federalistů, intergovernmentalistů a zastánců Evropy národních států ve vztahu k národnímu státu

Tabulka č. 1
Přehled hlavních faktorů a definičních kritérií

	Federalistický model	Mezivládní model	Model národních států
Právně-institucionální kritéria: I. Instituce	Silné nadnárodní instituce, vznik třístupňové federace, kritika státní suverenity	Státocentrický pohled, nadnárodní instituce jsou nástroji (nicméně přínosnými) v rukou států. Přenos suverenity je v některých oblastech možný	Odmítání nadnárodních institucí jako takových, stejně jako přesunu kompetenci na nadnárodní orgán
Právně-institucionální kritéria: II. Identita	Silná evropská identita, potlačení národní identity, posílení regionální identity, averze vůči nacionalismu a národnímu státu	Nevěnuje se prostor, národní identita jako součást státocentrismu, nedůvěra k umělé konstrukci identity evropské. Evropská identita může existovat, ale nemá implikace pro federální Evropu.	Evropská identita jako potenciální hrozba, důraz na silnou národní identitu, častý nacionalismus
Právně-institucionální kritéria: III. Zájmy	Vědomí společného evropského zájmu, jeho posilování, jednotný postup, společné evropské politiky	Existují pouze národní zájmy, evropský zájem existuje pouze jako ad hoc shoda zájmů národních	Existují pouze národní zájmy
Právně-institucionální kritéria: IV. Zdroje integrace	Evropská idea, kultura, historie, válka = legitimizace projektu, integrace pro sebe samu, politické jádro	Pragmatismus, reakce na měnící se mezinárodní systém, záchrana národního státu, lepší cesta, jak dosahovat národních zájmů, integrace jako nástroj, ekonomické jádro	Odmítání integrace, a tedy i integračních zdrojů
Právně-institucionální kritéria: V. Rozvoj integrace	Primárně prohlubování, rozšiřování nesmí ohrozit akceschopnost institucí	Primárně rozšiřování, prohlubování, jen pokud je ekonomicky výhodné	Odmítání prohlubování i rozšiřování; v některých případech preference značného rozšíření
Jazyk	Optimistický, oslavný, integrace jako spása a historická nevyhnutelnost	Chladný, analytický, ekonomický, vyvážený	Útočný, odmítavý, agresivní, zesměšňující

Zdroj: Autor.

a jeho úloze v Evropě, v oblastech, jako je pnutí mezi evropskou a národní identitou či ve sporu mezi prohlubováním a rozšiřováním integrace. Přínosný je zřetel, který typologie věnuje jazyku, neboť v době moderní politiky ovládané masmédií je právě jazyk veřejných vystoupení a deklarací klíčový. Pokud navíc uvážíme postavení Svatého stolce v éře sekularizace (což je dvojnásob platné pro evropský region), který nemá klasické nástroje tradičních států, je právě jazyk dominantním nástrojem komunikace a prosazování zájmů.

Hlavní výhodou naší typologie je však velmi dobrá aplikovatelnost na papežství. Částečně je sice přebírán základní typologický rámec vytvořený původně pouze pro stranictví, ale díky inkorporaci idejí velkých teorií integrace tento původně stranický rámec překračuje. Dokonce se domníváme, že je jej lze na Svatý stolec aplikovat snáze než na politické strany. Právě u Svatého stolce s jeho důrazem na morální, etické a filozofické problémy lze spíše očekávat vyjádření na adresu národní či evropské identity, války, míru a mezinárodních institucí. Politické strany jsou naopak příliš často pragmaticky zaměřeny na jeden konkrétní problém, případně jsou jejich vyjádření velmi konkrétní či technická a nelze z nich odvodit obecný vztah k integraci.

Po provedení historického výzkumu v oblasti integrační politiky Svatého stolce jsme došli k závěru, že vzhledem k pestrosti vyjádření jednotlivých papežů na adresu evropské integrace je vhodné model upravit. Původně celistvý právně-institucionální soubor témat jsme rozepsali jak s ohledem na témata typická pro jednotlivé kategorie myšlení o integraci, tak na základě seznámení s prameny. Tato úprava vychází právě z odlišnosti mezi politickými stranami (pro které Kaniok typologii vytvořil) a papežstvím. Proti takto detailní škále by šlo vznést námitku, že se snižuje aplikovatelnost na konkrétní případy kvůli přílišné detailnosti typologie. Nižší uvedená kritéria se však do značné míry překrývají a mají vzájemnou logickou vazbu, pokud například aktér podporuje vznik nadnárodních institucí, zřejmě preferuje i prohlubování spíše než rozšiřování a pravděpodobně hlásá i myšlenku silné evropské identity. Samostatně je vymezeno pět kategorií (*institute, identita, zájmy, zdroje integrace a preference dalšího rozvoje projektu*), přičemž mohou nabývat hodnot typických pro tři níže uvedené školy uvažování o integraci. Zmíněné charakteristiky pak vycházejí z klasických děl jednotlivých škol (Haas 1958; Spinelli 1944; Hoffman 1982; Milward 1992), stejně jako přehledových textů (například Rosamond 2000; Burgess 2000; Kratochvíl 2008). Model národních států poté vyvstává z radikální kritiky integrace jako takové a usiluje o zachování vestfálského systému suverénních států (například Holmes 1996; Laughland 2001; Taggart – Szczerbiak 2008a, 2008b).

Poslední definiční kritérium tvoří jazyk, užívaný napříč zmíněnými kategoriemi, a zvláště s ohledem na charakter Svatého stolce je třeba jej považovat za faktor důležitější, než by tomu bylo například u politických stran. Z důvodu praktické totožnosti tří škol s normativními přístupy k integraci užíváme spíše zavedenější pojmy: *federalistický model* (dříve evropeanismus), *mezivládní model* (dříve intergovernmentalismus) a *model národních států* (dříve euroskepticismus). V případě euroskepticismu se kloníme k termínu *model národních států* z toho důvodu, že euroskepticismus sám o sobě žádný pozitivní program nemá, z pohledu záběru studie jde o relativně mladý fenomén a je spíše definován tím, vůči čemu se vymezuje. Výzkum rovněž nemá ambice aplikovat jednotlivé kategorie euroskepticismu, nýbrž se soustředí na širší typologii postojů k evropské integraci. Vypuštění pojmu euroskepticismus rovněž považujeme za vhodnější s ohledem na využití starších přístupů k integraci, které tento pojem logicky nemohly znát a nepracovaly s ním.

PIUS XII. (1939–1958)

Pojetí evropské integrace u Pia XII. je zdaleka nejbohatší a nejbarvitější ze všech papežů vůbec, téma evropské jednoty a její konkrétní realizace prostupuje několika desítkami textů různého charakteru a týká se oblastí od evropské identity po Evropské obranné společenství (EOS). Papež se k myšlence poválečné evropské jednoty vyjadřoval již ve svých válečných promluvách a z historického hlediska je zajímavé sledovat postupný

vývoj integrační politiky Svatého stolce, který do značné míry dodnes determinuje politiku papežství ve vztahu k evropské integraci. V následující části se však nebudeme věnovat historické genezi evropské politiky Svatého stolce a jejím nuancím, pokusíme se zasadit Pia XII. do kontextu uvedené typologie.

Pius XII. již od počátku integrace jasně deklaroval, že institucionální finalitou evropského projektu má být evropská federace. Papež sice vítal poválečné iniciativy, jako byly vznik Rady Evropy či Organizace pro evropskou hospodářskou spolupráci, ale současně kritizoval jejich čistě mezivládní charakter: „*Rozhodující krok pro vytvoření evropského společenství bude vznik Evropské politické autority, která bude mít reálnou moc a bude schopna ji odpovědně využívat.*“ V době konání Haagského kongresu (na který Pius XII. vyslal diplomatického zástupce) papež navrhl přijetí závazné evropské ústavy, vznik Spojených států evropských a později vyzval k budování třístupňového evropského politického prostoru v intencích lokální, národní a federální úrovně (Pius XII. 1957a). Na více místech papež hovořil o nutnosti vybudovat politickou a kulturní unii západní Evropy (Pius XII. 1952a). V textu adresovaném Parlamentnímu shromáždění Evropského společenství uhlí a oceli (ESUO) velmi jasně napsal: „*Je všeobecně známo, jak velmi silně podporujeme snahy o federaci*“ (Pius XII. 1957b). O papežově federalistickém přesvědčení svědčí i častá setkání se zástupci federalistických organizací přímo ve Vatikánu a v Castel Gandolfu. Při jednom z nich papež označil cíle evropských federalistů a římskokatolické církve za zcela totožné (Pius XII. 1951a). V praktické politice pak papež vždy podporoval nadnárodní komponenty institucionální struktury společenství. Paradoxně se Pius XII. velmi kriticky vyjádřil k římským dohodám, a to s ohledem na přílišný vliv Rady ministrů v rámci formujícího se Evropského hospodářského společenství (EHS) a Evropského společenství pro jadernou energii (EURATOM; viz Pius XII. 1957b). V této souvislosti papež jednoznačně prohlásil, že stojí za koncepcí okamžitého vybudování federace shora, postupná funkcionalistická metoda integrace se Piu XII. zdála příliš pomalá a riskantní (Pius XII. 1957c). Doprovodným komponentem institucionálního pojetí evropské jednoty v myšlení Pia XII. je velmi silná averze vůči suverénnímu národnímu státu. Nacionalismus papež opakovaně označil za zlo moderní doby a projev nejvyššího egoismu. Víru v suverenitu národního státu pak definoval jako anachronismus, typický pro 19. století (Pius XII. 1953a). Pro úspěch evropské integrace bylo dle Pia XII. bezpodmínečně nutné oslabit národní stát: „*Pokud se má Evropské společenství posunout na cestě vpřed, je třeba oslabit odstředivé síly, které tento proces ohrožují*“ (Pius XII. 1954). Zvláště silné odsudky na adresu suverenity a národního státu zazněly při neúspěchu EOS, pro něž se Pius XII. osobně angažoval, francouzské gaullisty označil pro jejich odpor vůči vojenské integraci za nacionalistické šovinisty (Pius XII. 1953b).

Je pouze přirozené, že silný důraz na federální model integrace doprovázel apel na posílení evropské identity. Základem integračního projektu se bezesporu mělo stát křesťanství, zvláště ve svém katolickém západním stříhu: „*Bez náboženství je idea unie mrtvým projektem*“ (Pius XII. 1948a). Papež tím neměl na mysli novou éru spojení trůnu a oltáře, nýbrž budování evropské jednoty na křesťanských hodnotách tak, jak je přijaly křesťanskodemokratické strany zakládající integraci. Papež v kontextu budování Evropy vřele podporoval křesťanské demokraty a sami křesťanští demokraté udržovali s představiteli Svatého stolce poměrně úzké vztahy (Chenaux 1995; Kaiser 2008). Právě evropská identita měla legitimovat celý projekt, jak papež prohlásil v textu určeném College of Europe v Bruggách: „*Druhou rovinu problému představuje evropský duch, vědomí vnitřní evropské jednoty, založené nikoliv na uspokojení ekonomických potřeb, ale na reflexi společných duchovních hodnot, reflexi, která úsilí o společný projekt ospravedlňuje*“ (Pius XII. 1953c). Důraz na křesťanské kořeny však měl i svou velmi pragmatickou stránku, o které Pius XII. rovněž často hovořil, a sice myšlenku ideové hradby vůči marxismu. Katolicismus jako nejlepší základ evropské jednoty může „*představovat základní příspěvek k obraně duchovního a morálního základu evropské civilizace*“ (Hanus 2005: 181). Naopak

národní identitu Pius XII. ostře kritizoval, národ byl sice ochoten přijímat, ale pouze v jeho kulturní formě. Papež nepovažoval za nutné, aby národy měly vlastní státy: „*Národní život nemá být politický a historie to dostatečně dosvědčuje, může se rozvíjet po boku jiných národností v rámci jednoho státu... Nacionalismus stál u rozvratu lidských společenství právě kvůli tomu, že byl využit jako politický nástroj.*“ Za vzor vhodný pro budování jednotné Evropy v této souvislosti papež opakovaně označil Švýcarsko (Pius XII. 1954). Současně s evropskou identitou měla být posílena i identita lokální, a to opět s cílem oslabit národní formu kolektivní identity, která v očích Pia XII. zavinila dva světové konflikty.

V souladu s potřebou nadnárodních institucí a nadnárodní formy identity, dané křesťanským dědictvím Evropy, vyrůstal i požadavek na společné zájmy integračního celku. Na konci roku 1948 Pius XII. vnesl návrh k vytvoření společné správy klíčových přírodních surovin jako dobrý základ k posílení smyslu pro existenci jednotných zájmů (Pius XII. 1948b). V polovině padesátých let Pius XII. vyzval k vybudování společné regionální politiky, která měla přerozdělovat finanční zdroje na evropské úrovni, a dotovat tak chudší regiony (Pius XII. 1957b). V souvislosti se vznikem bipolárního světa papež varoval, že národní stát se svými národními zájmy je irelevantním aktérem, a obhajoval nutnost vzniku společné evropské zahraniční politiky: „*Společná vnější politika má být založena na uvědomění společných ekonomických, duchovních a kulturních zájmů: stává se nutností, a to zvláště v době, kdy se ve světě formují rozsáhlé kompaktní celky*“ (Pius XII. 1957d). Obdobným způsobem papež hájil společnou humanitární a rozvojovou politiku, stejně jako mnohé další, a to vždy s poukazem na existenci jednotného evropského zájmu. K podpoře evropské integrace papež využil i rozpad evropských koloniálních impérií. Evropské státy si dle Pia XII. měly uvědomit svou labilní mocenskou pozici a postavit se jednotně za společné evropské zájmy. Evropa se měla v očích papeže transformovat v „*jednotný kulturní, ekonomický, sociální a politický prostor*“ (Pius XII. 1950). V papežských textech je národní zájem vykreslen jako iracionální, sobecký a dlouhodobě nevýhodný, v časté asociaci s pojmy, jako jsou hřích či egoismus. Zde je zajímavé uvést, že ačkoliv byl Svatý stolec ve studené válce blízky USA (zvláště u příležitosti italských voleb roku 1948), papež odmítal vnímat sjednocující se Evropu jako jakousi součást amerického bloku. Sjednocená Evropa měla vystupovat jako rovnocenný partner USA, který bude hrát roli mediátora mezi znepřátelenými bloky. Z toho důvodu také papež podporoval projekt EOS a velmi litoval, když se obranné společenství dostalo do vleku NATO (Pius XII. 1955).

Důvodů, které integraci v očích Pia XII. legitimizovaly, bylo nesporně více. Z těch spíše pragmatických lze uvést slabost evropských států po druhé světové válce, dekolonizaci (ovšem papežstvím podporovanou) a přesun moci mimo Evropu. Zvláště v souvislosti s dekolonizací papež často varoval, že pokud nechce Evropa přestat být relevantním politickým aktérem, musí se sjednotit. Nelze opomenout zásadní zkušenost dvou světových válek, které papežové často označovali za občanské války vedené v rámci evropského křesťanstva. Pokud analyzujeme jednotlivé promluvy Pia XII. z dob druhé světové války, idea evropské jednoty je chápána jako nástroj, jehož prostřednictvím se má válkám jednou provždy zabránit. V kontextu studené války pak nelze opominout, že evropská integrace byla budována rovněž jako pomyslná hradba vůči komunistické hrozbě, která byla zvláště v náboženské oblasti naprosto kritická (například Pius XII. 1948c). Tento aspekt byl v uvažování Vatikánu padesátých let velmi silně přítomen. Z pohledu papežství šlo souběžně o jistou alternativu vůči jediné velmoci svobodného světa, která byla protestantská. V textech také nalézáme velmi prostý důvod: Pius XII. se evropská integrace (zvláště v ekonomické formě) jednoduše jevila jako hospodářsky výhodná. Zde však pomalu přecházíme do idealistické roviny. Papež velmi rezolutně prohlásil, že i pokud by evropská jednota nebyla výhodná v materiálním slova smyslu, je žádoucí ji budovat: „*Vznik unie států je žádoucí již z principu*“ (Pius XII. 1951b). Pragmatické argumenty Pia XII. je tak nutné chápat právě v tomto světle. Papež je užíval pouze jako další nástroje k obhajobě

integrace, ale v základu je přesvědčení, že evropské sjednocení je jednoduše dobré samo o sobě. Integrace odpovídala katolické sociální nauce o omezení národního státu, otevřenosti vůči nadnárodním a lokálním formám identity, stejně jako důrazu na silné mezinárodní právo. Ostatně Pius XII. velmi direktivně prohlásil, že pro katolíka je povinností podporovat evropskou integraci, a to na základě jeho příslušnosti k víře římskokatolické církve (Pius XII. 1952b). Papež tak sice akceptoval i pragmatické prvky v legitimizaci projektu, ale integraci zamýšlel od počátku jako podnik politický a kulturní.

V dilematu mezi prohlubováním a rozšiřováním stál Pius XII. jednoznačně za prohlubováním projektu. Evropská integrace v době Pia XII. ještě zdaleka nebyla konsolidována, a papež proto velmi apeloval na prohlubování ve smyslu co největšího posílení nadnárodních institucí, komunitarizaci co nejvíce politik (hospodářské, vnější, obranné aj.) a obecného ukotvení projektu. V podstatě žádný integrační krok Pia XII. neuspokojil, ESUO papež považoval za dobrý krok, avšak sektorově velmi omezený,³ římské dohody pak sice vnímal jako rozšíření záběru integrace, ale vyčítal jim přílišnou institucionální mezivládnost. V původní koncepci však Pius XII. zamýšlel jednotnou Evropu v širším pojetí, a to včetně členství Španělska a Portugalska, tedy tradičně katolických států (Gaulle 2011: 471–472). Politické rozdělení Evropy však jakýmkoliv širším úvahám o možném rozšíření integrace učinilo přítrž. Sporadické doklady o širší Evropě však lze nalézt, a to například ve formě papežovy aktivity ve prospěch Haagského kongresu, kde zásadní roli hráli Britové (zde je zajímavé uvést, že papež se nikdy jasně nevyjádřil ve prospěch vstupu Velké Británie do společenství), případně v některých prohlášeních z doby před bolševizací střední a východní Evropy, v nichž papež hovořil o vizi sjednocené Evropy „od Atlantiku k pláním Polska“ (Pius XII. 1947).

Jazyk a rétorika Pia XII. ve vztahu k evropské integraci je případem federalismu *par excellence*. Již v době války papež vyzýval ke vzniku „něčeho lepšího, vyvinutějšího, organicky zdravějšího“ (Pius XII. 1940), v kontextu Evropy se mluví o „společné rodině států“ (Pius XII. 1943). Evropská integrace měla osvobodit státy z „omezené a sebestředné mentality“. V souvislosti s národním státem a nacionalismem se vždy objevovaly přívlastky jako *sobecký* a *egoistický* „zdroj tolika neštěstí“ (Pius XII. 1948a). Časté jsou papežovy výtky vůči mezivládnímu přístupu a koncepci národní suverenity. Pius XII. pravidelně přijímal zástupce federalistických hnutí, zvláště Hnutí evropských federalistů, a otevřeně se identifikoval s jejich evropským programem. *L'Osservatore Romano* označil den podpisu římských dohod za nejvýznamnější den v moderních dějinách Říma a *La Civiltà Cattolica* za konec existence národních států (Montclos 1994: 90). Integrace je prezentována jako nevyhnutelná a jediná možnost, jak zachránit Evropu před úpadkem do politické irelevance. V promluvách není možno dohledat – samozřejmě s výjimkou kritiky pomalého prohlubování – jedinou výtku namířenou vůči evropskému sjednocování. V závěru života Pius XII. napsal: „Dnes jsem již klidný, protože hnutí, které začalo, již nebude stagnovat na místě a je ochotno pokládat oběti, bez kterých sjednocení nemůže proběhnout“ (Pius XII. 1957b).

Pia XII. lze zcela bezpečně označit za typického federalistu, pro něhož jedinou možnou a žádoucí finalitou evropské integrace byla evropská federace s vlastní identitou, armádou, zahraniční politikou a řadou dalších politik.

JAN XXIII. (1958–1963)

Jan XXIII. se k problematice evropské integrace vyjadřoval ze všech poválečných papežů nejméně: lze nalézt asi jen šest textů, které se evropského sjednocení nějakým způsobem dotýkají. Tento vývoj měl několik důvodů: pontifikát byl relativně krátký, většinu času věnoval tento spíše pastorační papež přípravám a prvním měsícům druhého vatikánského koncilu, k integraci již vše podstatné řekl Pius XII. a Jan XXIII. se v prvním vánočním projevu k jeho vizi evropského jednoty otevřeně přihlásil (Jan XXIII. 1958), Jan XXIII. rovněž vystupoval ve vztazích mezi západním a východním blokem jako papež, který

chce spojovat, a jak uvádí Philippe Chenaux: „*Od koncilu přestala být Evropa středem zájmu Vatikánu. Zatímco Pius XII. neustával připomínat téma civilizačního poslání křesťanské Evropy, koncilní otcové nepokládali za vhodné vrátit se ke zvláštnímu poutu, které od počátku spojovalo křesťanství a evropskou civilizaci*“ (Chenaux 2012: 182). Dodejme, že evropská integrace doby Pia XII. byla také s ohledem na papežova vyjádření vnímána jako antikomunistická katolická hradba.

Konkrétní evropská vize Jana XXIII. je v praktické rovině k nerozeznání od Pia XII. Papež byl rovněž federalistou v institucionální rovině, evropská integrace měla spojit své síly nejen pro vojenské a politické sjednocení, nýbrž i pro humanitární pomoc (Jan XXIII. 1960). Součástí vnější politiky ES se nově měla stát snaha exportovat integrační evropský model do světa, prioritně do Afriky, a také snaha o mediaci mezi Západem a Východem (Pavel VI. 1967b). Proces integrace měl být rozšířen i do oblasti občanské společnosti a kultury, Jan XXIII. vyzval, aby evropské instituce vyvinuly systém konzultací se zájmovými a občanskými skupinami (Jan XXIII. 1962). Na úrovni identity papež ostře kritizoval nacionalismus a vyzýval k budování společné identity evropské. V encyklice *Mater et Magistra* papež uvádí, že národní stát není schopen řešit důležité problémy v „*oblasti vědy, techniky, hospodářství, politiky nebo kultury*“ (Jan XXIII. 1961). Na jiném místě označil Jan XXIII. nacionalismus za zahořklý problém moderní doby (Kumpf 1968: 84). V oblasti společných zájmů můžeme mluvit o další radikalizaci postoje oproti piánskému pontifikátu, Jan XXIII. poprvé užil pojmu evropského obecného dobra a prohlásil, že obecné dobro již nelze definovat na úrovni národních států, nýbrž pouze na úrovni evropské (Jan XXIII. 1962). Na poli integračních zdrojů papež opět zopakoval apel na křesťanské základy projektu: „*Tim hlavním, co utvářelo evropskou duši po uplynulá dvě tisíciletí, bylo křesťanství*“ (Jan XXIII. 1952). Papež byl jednoznačně zastáncem dalšího prohlubování integrace, a to ve všech jejích dimenzích, v kontextu nově definovaného evropského dobra to byl jeden z prioritních cílů. Jazyk je velmi podobný Piu XII., evropská integrace odstranila „*staleté ničivé rivality*“, je symbolem „*pozitivní zkušenosti*“, na který lze být hrdý, ještě jako nuncius v Paříži označil Angelo Giuseppe Roncalli podpis EOS za „*obrat k lepšímu ve všech ohledech*“ a „*záblesk jasného počasí*“ (Jan XXIII. 1952).

Zařazení Jana XXIII. do Kaniokovy typologie je prakticky totožné jako v případě Pia XII. Jasně federalistický papež se sice k integraci vyjadřoval oproti svému předchůdci (z objektivních důvodů) mnohem méně, ale všechny texty, které máme k dispozici, mají velmi jasnou výpovědní hodnotu. Rovněž několikrát odkazy na evropské promluvy Pia XII. v textech Jana XXIII. mají samy o sobě vypovídající hodnotu a symbolizují značnou míru kontinuity mezi oběma pontifikáty.

PAVEL VI. (1963–1978)

V době pontifikátu Pavla VI. se integrační problematika opět dostává více do popředí. Kardinál G. B. Montini jako dlouholetý diplomat římské kurie s úzkými vazbami na italské křesťanské demokraty opět zaangažoval Svatý stolec na poli mezinárodních vztahů, například prostřednictvím pokusů o mediaci ve Vietnamu a po šestidenní válce či nešťastnou Ostpolitikou ve vztahu k východní Evropě (Rumi 1992: 11–27; Coppa 1998: 224–234).

V rovině institucí se Pavel VI. opět shodoval s rétorikou předchozích dvou papežů: „*Unie v ekonomické oblasti je možná, a v současné době je třeba zvážit unii i v oblasti politické*“ (Pavel VI. 1970a). Na jiném místě papež řekl, že evropské sjednocení je nevyhnutelné a i jeho odpůrci to musejí pochopit: „*Delegace kompetencí na nadnárodní orgán je vstupem na blahodárnou cestu*“ (Pavel VI. 1967a). Národní suverénní stát označil Pavel VI. za strůjce druhého světové války a základ totalitarismu a pohanství (Canavero 2003: 265). Za Pavla VI. se lze setkat i s relativizační státu vůbec, v souvislosti s integrací papež prohlásil, že státy jsou „*uměle vytvářenými prostory ... lidé, tvořící Evropu nejsou rozděleni*“ (Pavel VI. 1975a, rovněž Pavel VI. 1968). Zvláštní pozornost věnoval papež Evropskému soudnímu dvoru, kterému adresoval jeden text, v němž instituci označil za

garanta nadnárodního rozměru integrace, bez kterého by projekt pozbyl smyslu (Pavel VI. 1975b). Současně si Pavel VI. uvědomoval stagnaci integrace v šedesátých a sedmdesátých letech, také proto vyslal do Bruselu diplomata s hodností nuncia, obvykle vysílaného ke státům, s cílem podnítit rozvoj integrace (Pavel VI. 1971). Rovněž za Pavla VI. začíná tradice setkání předsedy Evropské komise s papežem ve Vatikánu (Levillain – O'Malley 2001: 1079). S ohledem na francouzské obstrukce integrační politiky šedesátých let lze nalézt i kritiku toho, že se proces zpomalil: „*Čelíme jistému poklesu ve srovnání s ideálním nadšením po válce, možná i poklesu víry v ideály samy*“ (Pavel VI. 1965a).

V oblasti identity Pavel VI. označil za nejlepší základ integrace katolickou vírou: „*Nemůžeme však říci jenom víra, ale víra křesťanská, víra katolická, která vytvořila Evropu a její duši. Reformace přispěla naopak k rozptylu*“ (Pavel VI. 1975c). Právě Pavel VI. roku 1964 prohlásil Benedikta z Nursie za patrona sjednocující se Evropy a u této příležitosti vyzval k tomu, aby byly integrační instituce budovány na základech křesťanských hodnot (Pavel VI. 1963a, 1964). S ohledem na stagnaci projektu papež navrhoval, aby právě církevní instituce na národní úrovni obnovily nadšení pro evropskou identitu a prohlubování integrace (Pavel VI. 1963a). V oblasti identity je zajímavé, že papež velmi silně podporoval vnitroeuropejskou migraci, kterou považoval za možný nástroj rozmělnění národních identit a budování společné evropské mentality (Pavel VI. 1965b).

V oblasti zájmů Pavel VI. rovněž převzal rétoriku předchozích papežů včetně konceptu evropského společného dobra. Evropská integrace měla vést k potlačení partikulárních národních zájmů a k vytvoření smyslu pro společný zájem evropský (Pavel VI. 1963a). V tomto smyslu měla být jednotná Evropa solidární nejen *ad extra* v kontextu rozvojové politiky (Pavel VI. 1970b, 1973b), ale i *ad intra*, mezi členskými státy navzájem (Pavel VI. 1973a). Jednotlivé akty primárního práva ES Pavel VI. označil za „*vyjádření společného kolektivního vědomí Evropy*“ (Pavel VI. 1976).

Ačkoliv Pavel VI., podobně jako Pius XII., reflektoval pragmatické důvody integrace, tedy přednostně hospodářskou výhodnost, odstranění válek a větší konkurenceschopnost ve vztahu k rostoucímu světovému regionalismu (nikoliv již antikomunistickou hradbu!), jádro zůstalo opět totožné, a sice integrace sama o sobě: „*Podpora evropské integrace přece nemůže záviset na ekonomických výkyvech a fluktuacích*“ (Pavel VI. 1965a). Nikoliv expanze integrace vytváří identitu, ale právě existující evropská identita vzešla z křesťanství, následně buduje základy pro možnost sektorové integrace v jednotlivých oblastech (Pavel VI. 1963b). Primát tedy opět zůstává na kulturních základech evropské jednoty, které integraci legitimizují a fakticky i umožňují: „*Historie ukazuje, že pouze ekonomické vyhlídky vedou do slepé uličky*“ (Pavel VI. 1974). Vůbec poprvé se lze setkat s tím, že papež dal do přímé souvislosti evropskou sekularizaci (oslabující křesťanskou identitu) se stagnací evropského projektu (Rouxel 1998: 278).

Již z výše uvedených bodů vyplývá, že i Pavel VI. byl velkým zastáncem prohlubování integrace, a to ve všech oblastech. S ohledem na krizi integrace papež vůbec poprvé vyzývá nejen k budování integrace „shora“, ale také „zdola“, lidovými iniciativami a spontánní podporou veřejnosti. Lze sice nalézt dílčí kritiku, například namířenou vůči pasivitě EURATOM či partikulárním (rozuměj francouzským) zájmům v rámci Společné zemědělské politiky (SZP), ale tato kritika se týká právě nedostatečné síly evropských institucí (Pavel VI. 1967b). Naopak podporu pro rozšíření nenalzáme, a ačkoliv došlo roku 1973 k severnímu rozšíření integrace, v papežových textech se nám nepodařilo dohledat k této události jedinou zmínku. Lze se pouze domnívat, že papež si byl stále vědom britské preference jednoznačně mezivládního pojetí integrace (zvláště po zkušenosti Pia XII. s „rozvratnou“ úlohou Britů z Haagu roku 1948), které odporovalo evropským preferencím Vatikánu.

Rétoricky se Pavel VI. rovněž shoduje s nadšením Pia XII. Papež mluví o budování „*nové Evropy*“, vytváření „*evropské mentality*“ a integrační projekt charakterizuje jako „*šťastné zakončení nešťastné historie*“ a „*zářný symbol*“. Období před integrací je

popsáno jako epocha „*bratrovražedných válek a konfliktů*“, naopak integrace je „*cestou pokroku a společného dobra*“. Národní zájmy mají přívlastky „*egoistické a rozvratné*“. Naproti tomu mluví papež o „*bdělosti Evropské komise a Evropského soudního dvora*“, které brání národním zájmům, aby převážily nad zájmy evropskými. Lze doložit sice kritické výtky, ty se však týkaly pomalého postupu integrace, nikoliv integrace jako takové. K těmto faktorům je nutno připočít i symbolický význam vyslání nuncia do Bruselu či prohlášení Benedikta z Nursie patronem sjednocující se Evropy.

Ačkoliv existují drobné nuance a posuny oproti původní koncepci Pia XII., spočívají pouze v tom, že papežská podpora integrace dále sílí. Pavel VI. je stejně jako Pius XII. a Jan XXIII. reprezentantem krajního federalismu.

JAN PAVEL II. (1978–2005)

Nástup Jana Pavla II. proměnil prakticky všechny aspekty, které sledujeme. V oblasti institucionální problematiky papež na počátku pontifikátu prohlásil, že nemá kompetence vyjadřovat se k právním a technickým otázkám integrace (Jan Pavel II. 1985a). Ve svých textech zcela přestal odkazovat na federalistické promluvy a dokumenty předchozích tří italských papežů (což lze v kontextu papežství interpretovat jako opuštění daného názoru) a k zakladatelům evropské jednoty začal nově řadit i Charlese de Gaulla a Winstona Churchilla, tedy symboly mezivládního pojetí Evropy. Evropské instituce měly dle papeže význam pouze do té míry, jaké konkrétní plody a výsledky jejich práce přinášela pro ochranu rodiny, sociální spravedlnost a hospodářský rozvoj (Jan Pavel II. 1979a). Vůbec poprvé se tak setkáváme s instrumentálním pojetím institucí, jejichž význam je hodnocen dle reálných výsledků, nikoliv na základě existence samé. Kritice podrobil Jan Pavel II. zvláště demokratický deficit a vyzval EP, aby více spolupracoval s parlamenty národních států (Jan Pavel II. 1983). Evropskou komisi, jakéhosi šampiona předchozích papežů, Jan Pavel II. vůbec neoslovil, naopak své texty pravidelně adresoval Evropskému parlamentu (EP) jako jediné volené instituci integrace (kterou roku 1988 i fyzicky navštívil). Z dlouhodobého hlediska papež požadoval, aby byla nalezena rozumná rovnováha mezi institucemi nadnárodními a národními, a stejně tak zájmy evropskými a zájmy národními (Jan Pavel II. 2003). Zvláště v souvislosti s etickou problematikou opakovaně vyzýval evropské instituce, aby respektovaly národní subsidiaritu a nevmešovaly se do rozhodování států v oblastech rodiny, morálky, manželství či ochrany nenarozeného života.

S oslabením podpory pro prohlubování integrace souvisí nové pojetí národa a národního státu. Zatímco pro italské papeže byl národní stát viníkem válek a neštěstí 20. století, Jan Pavel II. mluvil o nutnosti chránit práva národů, mohli bychom říci, že v duchu primordialismu považoval národ za přirozený a daný, vzniklý přijetím křesťanství ve středověku (Jan Pavel II. 1980a). Evropská integrace začíná být u papeže vnímána jako potenciální hrozba národní identitě, integrace je dobrým nástrojem, který však nemá měnit přirozenou identitu, která je národní. Národ je hlavním nástrojem ochrany křesťanské identity a dědictví předchozích generací (Jan Pavel II. 1995, 1980b). Evropská integrace má za cíl „*smířit národy kontinentu*“ a chránit jejich identitu (Jan Pavel II. 1988a). V promluvě k hnutí federalistů papež řekl, že evropská integrace musí respektovat práva a suverenitu národů a být dobrovolná a konsenzuální ve všech oblastech (Jan Pavel II. 1987). Papež sice přivítal Jednotný evropský akt či Maastrichtskou smlouvu a ostře kritizoval radikálně euroskeptické až xenofobní katolické skupiny (například polské *Radio Maryja*), avšak integraci vnímal jako užitečný *modus vivendi*, který ovšem nemá nahrazovat státy ani národní identity (Jan Pavel II. 1998a). Prohlubování se apriorně nebránil, ale za nastroje tabu považoval vstup integrace na pole morálky a etiky, často apeloval také na konsenzuálnost integrace, což lze vykládat velmi různě.

I přes důraz na národní identitu rozvinul papež rovněž pojetí identity evropské v duchu gaullistické „*Evropy od Atlantiku po Ural*“. Základem evropské identity bylo přirozeně křesťanství, a to v západní (latinské) a východní (pravoslavné) verzi, papež v této souvislosti

hovořil o dvou plicích Evropy. Pro úspěšné sjednocení Evropy bylo dle papeže nutné tyto dvě větve křesťanské víry sblížit (Jan Pavel II. 1985b, 1988b). Důležité však je, že zde začíná naprosté odpoutání evropské identity od evropské integrace. Papež, podobně jako Winston Churchill, uznával existenci evropské identity, která je produktem christianizace Evropy ve středověku, avšak nevyvozoval z ní nutnou implikaci pro integrační projekt (i Winston Churchill mluvil o evropské křesťanské identitě, ovšem bez nadnárodních integračních implikací). Jednoduše řečeno, evropská identita bude v Evropě přítomna, ať se již integrace bude, či nebude dále rozvíjet. Naopak evropské instituce začínají být stavěny paradoxně do role protikladu evropské identity, protože její křesťanské základy začínají odbourávat a stávají se spíše akcelerátorem sekularizace (Jan Pavel II. 2002). Zásadním rysem pontifikátu Jana Pavla II. je tak postupné rozvolnění doposud spojitého vztahu mezi evropskou identitou a evropskou integrací.

Pokud bychom z papežových textů měli vyvodit důvody, které vedou k nutnosti integrace, musíme konstatovat, že většina z nich je typická spíše pro mezivládní model projektu. Na prvním místě figuruje integrace jako nástroj k zajištění míru a demokracie v Evropě, stejně jako garant autonomie a svobodné existence národních států (druhá světová válka je interpretována jako výsledek porušování práv národů; viz Jan Pavel II. 1982a). V jistém smyslu pragmatické bylo rovněž vztažení evropské integrace k otázce nové evangelizace Evropy. Papežství předpokládalo, že díky postupnému sjednocení Evropy se dříve či později bude muset otevřít otázka kořenů jednotné evropské identity, jediným smysluplným výsledkem pak bude objevení křesťanství jako základního tmelu Evropy (Jan Pavel II. 1982b). Ponechme stranou, že tento předpoklad se ukázal jako zcela mylný. Klíčová byla rovněž pacifikační síla rozšiřování, papež si velmi dobře uvědomoval, že rozšíření integrace, ať již východním, či jihovýchodním směrem, je současně rozšířením prostoru míru, stability a rozvoje. Tento blahodárny vliv byl přisouzen integraci i v rámci vnějších vztahů, kde má jednotná Evropa figurovat jako dominantní aktér v rámci rozvojové a humanitární politiky, včetně možného unijního peacekeepingu a peacemakingu ve světě (Jan Pavel II. 1993). I zde však papež varoval, aby se jednotná Evropa nezměnila v hlavního exportéra sekularismu a tím v oblasti hodnot „*nezničila bohaté kultury jiných kontinentů*“ (Jan Pavel II. 1986).

Ve vztahu mezi prohlubováním a rozšiřováním je Jan Pavel II. naprosto jednoznačným zastáncem rozšiřování. Papež sice prohlubování nekritizoval, ale ani jej apriorně nevyžadoval. Naopak prioritou se v duchu „*Evropy od Atlantiku po Ural*“ stalo rozšíření. Lze doložit desítky textů, ve kterých papež vyzývá k rozšíření integrace na státy střední a východní Evropy, včetně států Kavkazu, Balkánu a rovněž Ukrajiny. Je iluzí si myslet, že mezi rozšiřováním a prohlubováním není vztah: čím extenzivnější rozšíření, tím logicky větší oslabení soudržnosti a akceschopnosti evropských institucí. Zde je navíc nutné uvést kontext chápání rozšíření, které je vnímáno v duchu technické a ekonomické pomoci státům střední a východní Evropy, ale rovněž jako nástroj, který by pomohl zvrátit sekularizační tendence starých členských států EU (Jan Pavel II. 1999). Rozšíření má tedy změnit dosavadní směřování EU, a to vstupem států, kde náboženství stále hraje důležitou roli (Jan Pavel II. 1998b). Přitom takto papež neinterpretuje pouze východní rozšíření, ale již rozšíření jižní (Jan Pavel II. 1988c).

Rétorika Jana Pavla II. je sice proevropská, ale rozhodně ne v duchu předchozích pontifikátů. Papež se snaží vnímat integraci v jejím pozitivním i negativním rozměru, projekt ale již není budován pro sebe sama, ale s cílem plnit konkrétní funkce. V knize rozhovorů papež o integraci řekl: „*Jev sám o sobě více než kladný, avšak skrývající rizika*“ (Jan Pavel II. 2005: 136), na jiném místě rezolutně prohlásil: „*Odmítám dělat z Evropské unie nějaký druh idolu či falešného boha*“ (Delong 2011: 51), v souvislosti s instrumentálními institucí papež uvedl: „*Instituce Evropského společenství jsou vždy pouze nástroji*“ (Jan Pavel II. 1979b). Obecně je jazyk velmi střízlivý, akcentuje negativa i pozitivní integrace. Mnohem ostřejší slovník se objevil v textech z doby vyjednávání evropské

ústavy, kdy papež v souvislosti s integrací mluvil o marginalizaci křesťanství, případně o úmyslném popírání křesťanských kořenů.

Jana Pavla II. lze označit za reprezentanta mezivládního modelu integrace. Evropské instituce, stejně jako celou integraci, považoval papež za nástroj. Primární pozornost nevěnoval prohlubování, nýbrž značně rozsáhlé koncepci rozšiřování. Významnou rehabilitací prošel národ a národní stát, cílem integrace nemá být nahradit národní státy a národní formy identity, nýbrž figurovat jako *modus vivendi* ve vztazích mezi státy. Existenci evropské identity papež opakovaně zdůrazňoval, avšak tato forma identity zde dost dobře existovala již od středověku a nemá přílišnou vazbu na integraci. Integrační projekt je motivován primárně praktickými důvody, jako jsou hospodářský rozvoj, pacifikace nestabilních oblastí či cesta k oživení víry v Evropě otevřením tématu identity. Víze rozšíření u Jana Pavla II. je tak široká, že její realizace by zásadním způsobem omezila akceschopnost institucí. Jazyk je střizlivý, již se nesetkáme s glorifikační rétorikou italských pontifikátů, integrace je vnímána jako dobro v praktické oblasti, ale současně jako sekularizační hrozba pro křesťanství, nově vstupující státy i pro evropskou identitu jako takovou. Jan Pavel II. se vyjadřoval ze všech papežů od roku 1945 na téma evropské integrace zdaleka nejčastěji, lze nalézt desítky textů, které se nějakým způsobem evropské problematice dotýkají. Řada z nich vyznívá proevropsky, avšak vnímáme-li je právě v kontinuitě uvažování poválečných pontifikátů o jednotné Evropě, zaznamenáváme počínaje rokem 1978 zásadní obrat.

BENEDIKT XVI. (2005–2013)

Institucionální problematice se Benedikt XVI. ve svých dílech a textech příliš nevěnuje, akcentem jeho myšlení je nikoliv forma (nadnárodní či mezivládní), ale obsah. Joseph Ratzinger v roli kardinála prefekta a poté i v roli papeže velmi tvrdě kritizoval evropské instituce za agresivní sekularismus a snahu potlačovat veřejný rozměr křesťanství v Evropě (Seewald 2005a: 108–110, 2005b: 310). Krátce před svým zvolením kardinál Ratzinger prohlásil, že evropské instituce se mohou stát zdrojem zásadního omezení náboženské svobody (jako častý příklad Benedikt XVI. zmiňoval velmi inkluzivní definici homofobie; viz Ratzinger 2005a: 345–356). V promluvě ke kongresu EPP Benedikt XVI. vymezil tři priority církve ve vztahu k EU: ochrana života od početí do přirozené smrti, ochrana rodiny jako svazku muže a ženy a ochrana svobodného vzdělávání dětí dle hodnotové orientace rodičů (Benedikt XVI. 2006). Benedikt XVI. upozornil na to, že ani středověká jednota nebyla založena na institucích, ale na morálce, identitě a víře, pod jednotnou Evropou proto není nutné vidět jednotný a strukturovaný politický systém (Ratzinger 2008: 217). Sjednocenou Evropu papež vnímá jako Evropu společných hodnot, nikoliv (nutně) společných politik a institucí. Mimo jiné v této souvislosti Benedikt XVI. prohlásil, že řada kroků integrace proběhla bez souhlasu členských států, což je příčinou integrační krize (Benedikt XVI. 2009). Stejně jako Jan Pavel II., i Benedikt XVI. vyzval k rozumné rovnováze: „*Regionální, národní a nadnárodní instituce by se měly vyvažovat a doplňovat*“ (Ratzinger 2008: 219). Výjimkou z toho pravidla je fakt, že papežství podpořilo větší regulaci finančních trhů a posilování pravomocí ECB, zde jde však spíše o reflexi jistého posunu papežství ve světle hospodářské krize doleva v ekonomickém slova smyslu (Benedikt XVI. 2013a).

Rozkol mezi evropskou identitou a integračním projektem, počínající u pontifikátu Jana Pavla II., je u Benedikta XVI. dále zintenzivněn. Evropská integrace se stává aktivní hrozbou pro křesťanskou identitu. Církev má vztahu k integraci „*připomínat pravdu, která je stále častěji přecházena mlčením, že totiž zakladatelské země Evropské unie byly inspirovány křesťanstvím*“ (Benedikt XVI. 2009). Benedikt XVI. tak nevynechal jedinou příležitost, aby neopomněl zmínit katolickou víru Alcida de Gasperiho, Konrada Adenauera, Roberta Schumanna či Charlese de Gaulla (Ratzinger 2005b: 73–74, 2006: 103). Problém konfliktu mezi evropskou identitou se snad nejviditelněji projevil při odmítnutí

křesťanských kořenů Evropy v takzvané evropské ústavě, kardinál Ratzinger byl v této debatě velmi aktivní. Jak ústavní text, tak Chartu základních práv označil za projev „evropské patologie a sebenávisti k vlastní identitě“ (ZENIT 2001). Téma zřeknutí se vlastních kořenů zmínil papež i v promluvě ke COMECE roku 2007, integrační projekt zde označil za „společenství, budované bez respektu k lidské důstojnosti“ a za „apostazi vlastních dějin“ (Benedikt XVI. 2007a). Z projektu křesťanské inspirace po roce 1945 se tak v očích papeže stal nástroj evropské sekularizace a hrozba evropské identity. Pokud tedy papež často mluvil o evropské identitě, nelze ji automaticky chápat jako podporu pro prohlubování integrace. V této souvislosti je opět vnímán národ jako společenství, které je spíše schopné uchovávat křesťanské hodnoty (podobně jako u Jana Pavla II.). Také proto papež pravidelně apeloval na to, aby vstup nových členských zemí do EU nebyl interpretován jako převzetí unijního mravního relativismu (Benedikt XVI. 2011a).

V oblasti důrazu na společné zájmy papež zůstává umírněným zastáncem předchozí linie. Tváří v tvář hospodářské krizi Benedikt XVI. odmítl snahy některých států o vlastní cestu a přiklonil se k jednotnému postoji celé EU (Benedikt XVI. 2013b). Řadou papežových textů prolíná přesvědčení o praktické nutnosti integrace s ohledem na globalizaci, problematika hospodářské jednoty a úzké politické spolupráce není otázkou volby, nýbrž holé nutnosti (Ratzinger 2005b: 31). Představu o klasické politice národních států s partikulárními národními zájmy považuje Benedikt XVI. za naivní anachronismus (Ratzinger 2006: 139). Zvláště silný apel je zde opět položen na tradiční téma papežství, a to na rozvojovou a humanitární politiku: „Evropská unie by měla přijmout vůdčí roli v boji proti chudobě a za mír ve světě“ (Benedikt XVI. 2007b).

Na poli integračních zdrojů nacházíme jak idealistické, tak spíše pragmatické důvody. Benedikt XVI. naprosto otevřeně říká, že poválečný úspěch integrace byl determinován křesťanskými základy Evropy a katolickým přesvědčením otců zakladatelů. Myšlenky jako solidarita, usmíření a spolupráce dle papeže přímo vystávaly z katolické víry. Současně ale roli integrace zásadně zrelativizoval, když prohlásil, že hlavní mírotvornou zásluhu po roce 1945 má nikoliv evropská integrace, ale NATO (Ratzinger 2005b: 94). Klíčovým účelem evropské integrace se stalo „zažehnání nacionalistické hereze, obnovenou jednotnou Evropu pak můžeme považovat za protiváhu tohoto scestí našich dějin“ (Ratzinger 2008: 82). Benedikt XVI. dokonce považuje „zažehnání nacionalistické hereze“ za hlavní zásluhu projektu (Ratzinger 2008: 219). U Benedikta XVI. rovněž nalézáme klasický piovský argument: „V nové mocenské konstelaci, spojené s rozpady velkých koloniálních impérií a konfrontací mezi Západem a Východem, si lidé správně uvědomili, že Evropa může mít významný hlas v běhu dějin pouze, pokud se sjednotí“ (Ratzinger 2006: 124). Tyto teze nevybočují z klasické papežské rétoriky, z hlediska dalšího rozvoje integrace zde však opět absentuje budování (prohlubování) integrace pro sebe samu, přítomné v rétorice italských pontifiků.

Mezi prohlubováním a rozšiřováním Benedikt XVI. jasně podporoval expanzi na Východ. Zde dochází k prakticky totožné interpretaci, s jakou jsme se setkali u Jana Pavla II. Rozšíření je nástrojem, jak zvrátit evropský sekularismus. Nové členské státy musejí Evropské unii pomoci „objevit kořeny, které popírá a nechce vidět“ (Benedikt XVI. 2011b). Výjimkou je papežův složitý vztah k Turecku. V roli kardinála prefekta Ratzinger jednoznačně vstup Turecka do EU odmítal, a to s ohledem na civilizační povahu integrace, která je dána křesťanským dědictvím (Arvanitopoulos 2009: 179). V průběhu Benediktova pontifikátu se postupně postoj proměnil ve vlažnou podporu za podmínky, že Turecko bude plnit takzvaná Kodaňská kritéria. Je samozřejmě nutné vzít v úvahu diplomatické faktory (dezinterpretace promluvy v Řezně roku 2006 či dialog s islámem), ale zdá se, že Benedikt XVI. došel k přesvědčení, že větší hrozbou pro evropskou identitu je spíše evropský sekularismus v podání unijních institucí než islám. Benedikt XVI. – stejně jako státní sekretář kardinál Tarcisio Bertone – prohlásil, že je třeba pěstovat mezináboženské vztahy s cílem vzdorovat „radikálnímu evropskému sekularismu“ (CNA 2006; Catholic Herald 2007).

Pokud bychom ve všech oblastech mohli hodnotit pontifikát Benedikta XVI. jako jistou radikalizaci myšlení Jana Pavla II., v rétorice je znatelný posun až na pozice modelu národních států. Zatímco předchozí papežové využívali promluvy k federalistickým hnutím či evropským institucím k podpoře projektu, Benedikt XVI. nikoliv. Promluva ke COMECE z roku 2007 byla tak kritická, že z řad COMECE zazněly vůči papeži ostře odmítavé hlasy (Turner 2012: 242–244). V obdobném duchu se nesla promluva k poslancům EPP. Ústavní smlouvu a příloženou Chartu označil papež za „*bezcestný text*“ a „*apostazi evropských dějin*“, kritice podrobil i neochotu zmínit křesťanské kořeny v lisabonské smlouvě. Na jiných místech hovoří papež v souvislosti s integrací o „*diktatuře tolerance*“ (Seewald 2005b: 310), *hrozbě technokracie* (Ratzinger 2008: 219) či o unijní snaze „*provýšit francouzskou laicité na celoevropský dogmatismus*“ (ZENIT 2004). Zvláště symbolický je rok 2008, kdy byl Benedikt XVI. pozván pronést promluvu v EP (stejně jako Jan Pavel II.), pozvání však odmítl s ohledem na své časové vytížení. Namísto toho se zúčastnil oslavy narozenin prezidenta G. W. Bushe ve Washingtonu. Tiskové agentury následně přinesly z Vatikánu zprávu, že papež ve skutečnosti odmítl pozvání s ohledem na neblahý vývoj integrace (RC Monitor 2008).

Z hlediska předložené typologie lze Benedikta XVI. označit za zastávce mezivládního přístupu s přesahem k modelu národních států, a to zvláště v oblasti rétoriky a jazyka. V době Benediktova pontifikátu se integrace hodnotí převážně optikou morálních a etických otázek, jako jsou podpora unijních orgánů pro práva sexuálních menšin, legalizace interrupcí či v církevním prostředí často zmiňovaný údajný agresivní sekularismus.

* * *

Předložená studie prokázala posun papežství v postoji k evropské integraci. Z krajně federalistických pozic, typických pro poválečné italské pontifikáty, se Svatý stolec výrazně přiklonil k mezivládnímu pojetí integrace, a to jak v právně-institucionální, tak jazykové oblasti. Lze samozřejmě namítat, že nelze směřovat politické strany a Svatý stolec, tedy charakterově zcela odlišného aktéra. Zde je však třeba připomenout, že v oblasti zmíněných typologií není zásadní charakter aktéra, ale spíše představa, jakou si o evropské integraci vytvoří. Je rovněž obvyklé, že typologie se často využívají pro výzkum oblastí, pro které nebyly původně koncipovány. Je ovšem nutno reflektovat i některé deficity. Za prvé sám charakter papežství politologický výzkum komplikuje, naprostá většina textů se přirozeně týká náboženské či teologické problematiky, politika je zde zastoupena marginálně, často vágně, v rámci této okrajové problematiky je třeba navíc vyhledávat evropskou problematiku. Za druhé jednotliví papežové věnovali evropské integraci velmi nerovnoměrný prostor. Zatímco u Pia XII. je poměrně snadné doložit texty k institucionální a právní problematice stejně jako identitě, u pontifikátů Jana Pavla II. a Benedikta XVI. je to mnohem komplikovanější. Je tedy otázkou, zda například můžeme ze tří či čtyř izolovaných výroků Benedikta XVI. bezpečně vyvodit ten či onen postoj. Za třetí od devadesátých let se papežská rétorika ve vztahu k integraci postupně oprostuje od technických a institucionálních záležitostí směrem k morálním a etickým problémům, kde je přirozeně velmi kritická. Otázkou je, do jaké míry se delegitimizuje integrace jako taková právě s ohledem na kritiku v morální oblasti (která je ovšem pro Svatý stolec oblastí prioritní).

Současně ale výzkum dokazuje velmi silnou míru evropeizace náboženské instituce, a to nejen v oblasti rétoriky, ale i na rovině praktické politiky (vytvoření postu nuncia pro ES/EU, vznik COMECE, přímé intervence v období vyjednávání evropské ústavy). Papežství nejen reagovalo na vývoj integrace, ale samo předkládalo svou vlastní vizi evropského projektu. Je zde však opět několik specifik. K evropeizaci stranických systémů a programů dochází až na přelomu osmdesátých a devadesátých let, a to v souvislosti s výrazným prohloubením integrace. Papežství se evropeizovalo již od konce čtyřicátých

let. Druhá odlišnost spočívá v nerovnoměrné recepci integrace. Čím hlubší je stupeň integrace, tím větší pozornost strany problematice věnují, u Svatého stolce to však neplatí. Příčinou je zřejmě rostoucí role COMECE a rovněž velmi silná kontinuita papežství. Pokud se Svatý stolec k určité problematice již vyjádřil, nepovažuje za nutné takové sdělení opakovat. Typický příklad je Jan XXIII., jehož integrační politika spočívala v poznámkách pod čarou, které odkazovaly na dřívější promluvy Pia XII.

I přes častou kritiku je však třeba uvést, že příklon k modelu Evropy národních států je z hlediska církevních institucí spíše nepravděpodobný. Evropská integrace naplňuje klasické postuláty sociální nauky církve o mezinárodní spolupráci, mezinárodním právu, mírovém řešení konfliktů, solidaritě a kritice státocentrismu a exkluzivity národní formy identity. Církev je ve své podstatě institucí nadnárodní a globální, pro niž vznik národních států znamenal spíše komplikaci. Uvedený posun v evropské politice je tak spíše nutno vnímat jako nuance v rámci širšího proevropského postoje než jako formu zásadního zvratu.

Další argument relativizující zmíněný posun spočívá v samotném zařazení pontifikátů do jednotlivých kategorií. Italské pontifikáty se velmi jednoznačně vymezovaly v duchu dichotomie mezi federalismem a mezivládním přístupem, papežství před rokem 1978 považovalo za nutné přiklonit se na stranu federalismu a zabránit tak snahám o budování integrace v mezivládním duchu, dobový diskurz tedy velmi dobře odpovídal zmíněným kategoriím. Od sedmdesátých let se však tato dichotomie stává méně viditelnou, a právě u pontifikátů Jana Pavla II. a Benedikta XVI. je aplikace typologie složitější. Je samozřejmě otázkou, zda skutečně jde o výsledek rozdílného historicko-teoretického kontextu, prostou snahu papežství nezaujímat konkrétní stanoviska v technických záležitostech (zdá se, že tento úkol od osmdesátých let postupně přebírá COMECE, papežství se následně může stávat pasivnějším a v evropské problematice dávat širší prostor roli COMECE), nebo zde působí faktor internacionalizace (nástup papeže z prostředí mimo federalisticky orientované italské katolické milie).

Studie poměrně zřetelně doložila posun z čistě federalistických pozic k mezivládnímu pojetí integrace, vysvětlení příčin tohoto jevu by však vyžadovalo další výzkum. S ohledem na integrační diskurz posledních dvou pontifikátů lze vyslovit tezi, že pravděpodobnou příčinou jsou rozdílné pohledy na etické problémy. Mediálně známé aféry, jako byl odkaz na křesťanské kořeny v takzvané evropské ústavě či odmítnutí designovaného komisaře Rocca Buttiglioneho kvůli jeho katolickému postoji k homosexualitě (současně šlo o blízkého přítele Jana Pavla II. i Benedikta XVI.) tvoří jen velmi malou část konfliktní povahy tohoto vztahu. S železnou pravidelností se vedou slovní přestřelky mezi evropskými institucemi (zvláště EP) a Svatým stolicí. Scénář je vždy stejný: EP přijme například deklaraci o boji proti homofobii, do které zahrne i unijní státy s restriktivním pojetím rodiny ve smyslu svazku muže a ženy, což Svatý stolec odsoudí. Obdobná situace panuje na poli interrupcí, rovnosti mužů a žen (kdy parlamentní deklarace v jednom případě i odsoudila římskokatolickou církev za neochotu udílet kněžské svěcení ženám), etického rozměru vnější politiky či výzkumu kmenových buněk. Sekretář pro vztahy se státy, arcibiskup Dominique Mamberti, uvedl, že například jen za rok 2006 byl Svatý stolec napaden parlamentními deklaracemi ve více než třiceti případech (ZENIT 2007). Budoucí výzkum by však musel prokázat příčinný vztah mezi těmito konflikty a preferencí mezivládního směřování integrace.

¹ COMECE je biskupská konference se sídlem v Bruselu se zaměřením na EU jako celek. Každá národní biskupská konference do COMECE deleguje jednoho biskupa, COMECE má stálý sekretariát a vydává měsíčník *EuroInfos*. Jde o hlavní instituci římskokatolické církve odpovědnou za spolupráci s evropskými institucemi.

² Jednotlivé ročníky (od roku 1909) lze ve formátu pdf stáhnout z webu *Acta Apostolicae Sedis*, Vatican City, <http://www.vatican.va/archive/aas/index_sp.htm>. Texty citované z AAS mají obvykle latinský název, ale samotný text je ve většině případů v jazyce, který papež v daném případě užil (italsky, francouzsky nebo anglicky).

³ Ve vztahu k ESUO papež Pius XII. nicméně poznamenal: „*Ačkoliv je toto společenství omezeno pouze na hospodářskou sféru, může posílit mezi jednotlivými členskými státy vědomí jejich společných zájmů, a ač je omezeno pouze na materiální oblast, může do budoucna zahrnout i oblasti morální a duchovní*“ (Pius XII. 1957d).

Seznam zkratk

AAS – Acta Apostolicae Sedis
 COMECE – Commission of the Bishops' Conferences of the European Community
 EHS – Evropské hospodářské společenství
 EOS – Evropské obranné společenství
 EP – Evropský parlament
 EPP – European People's Party
 ESUO – Evropské společenství uhlí a oceli
 EURATOM – Evropské společenství pro jadernou energii
 OR WE – L'Osservatore Romano Weekly Edition in English
 SZP – Společná zemědělská politika

Literatura

- Arvantipolous, Constantine (2009): *Turkey's Accession to the European Union: An Unusual Candidacy*. Berlin: Springer.
- Burgess, Michael (2000): *Federalism and European Union: The Building of Europe, 1950–2000*. London: Routledge.
- Canavero, Alfredo (2003): L'engagement pour l'Europe de Giovanni Battista Montini aumonier de la FUCI, substitut secrétaire d'État, archevêque et pape. In: Bossuat, Gerard – Dumoulin, Michel – Saunier, Georges (eds.): *Inventer l'Europe: Histoire Nouvelle Des Groupes d'Influence et des acteurs de l'unité européenne*. Berlin: Peter Lang Publishing, s. 257–272.
- Conti, Nicoló – Verzichelli, Luca (2003): *The European Dimension of Political Discourse in Italy: A longitudinal Analysis of Party Preferences (1950–2001)*. Working Paper No. 12, Siena: Center for Study of Political Change.
- Coppa, Frank (1998): *Modern Papacy since 1789 (Longman History of the Papacy)*. London: Longman Limited.
- Delong, Marek (2011): The Approach of John Paul II to European Integration. *Politics & Society*, No. 8, s. 45–52.
- Fiala, Petr – Pitrová, Markéta (2003): *Evropská unie*. Brno: CDK 2003.
- Haas, Ernst (1958): *The Uniting of Europe: Political, Social and Economic Forces, 1950–1957*. London: Stevens and Sons.
- Hanuš, Jiří (2005): *Tradice českého katolicismu ve 20. století*. Brno: CDK.
- Hoffman, Stanley (1982): Reflection on the Nation State in Western Europe Today. *Journal of Common Market Studies*. Vol. 20, No. 1, s. 21–38.
- Holmes, Martin (1996): *The Eurosceptical Reader*. London: Palgrave Macmillan.
- Chelini-Pont, Blandine (2009): Papal Thought on Europe and European Union in the Twentieth Century: *Religion, State & Society*, Vol. 37, No. 1–2, s. 131–146.
- Chelini, Jean – Chelini, Blandine (1989): *L'Eglise de Jean Paul II. face a l'Europe: Dix anneés d'action 1978–1988*. Paris: Nouvelle Cite.
- Chenaux, Philippe (1990): *Une Europe Vaticane? Entre le plan Marshall et les traités de Rome*. Bruxelles: Ciaco.
- Chenaux, Philippe (1995): Les démocrates-chrétiens au niveau de l'Union européenne. In: Lamberts, Emiel (ed.): *Christian Democracy in the European Union (1945/1995)*. Leuven: University Press.
- Chenaux, Philippe (2012): *Katolická církev a komunismus v Evropě (1917–1989): Od Lenina k Janu Pavlu II*. Praha: Rybka Publishers.
- Kaiser, Wolfram (2008): *Christian Democracy and the Origins of European Union*. Cambridge: University Press.
- Kaniok, Petr (2005): Měkký a tvrdý euroskepticismus: Dva projevy téhož? *Politologický časopis*, Vol. 12, No. 2, s. 152–163.
- Kaniok, Petr (2006): *Evropeanisté, eurogovernmentalisté a euroskeptici: Reflexe euroskepticismu a jeho stranických projevů*. Rkp. disertační práce, Brno.
- Kaniok, Petr (2007): Uchopení neuchopitelného? Stranický euroskepticismus v kontextu pozitivních postojů politických stran k EU. *Politologický časopis*, Vol. 14, No. 4, s. 345–361.
- Kaniok, Petr (2009): Party Based Euroscepticism: Opposing the Commission or the European Integration? *Contemporary European Studies*, Vol. 4, No. 2, s. 25–45.
- Kaniok, Petr (2011): *Eurosceptics: Enemies or necessary part of European integration?* Příspěvek na konferenci pořádané v Reykjavíku ve dnech 24.–27. srpna 2011, European Consortium for Political Research.
- Kratochvíl, Petr (2008): *Teorie evropské integrace*. Praha: Portál.
- Kumpf, Alfred (1968): *Pastýř a kormidelník: Životopis sv. Otce Jana XXIII*. Praha, Lidová demokracie 1968.

- Laughland, John (2001): *Znečištěný pramen: Nedemokratické počátky evropské ideje*. Praha: Prostor.
- Leconte, Cécile (2010): *Understanding Euroscepticism*. London: Palgrave Macmillan.
- Levillain, Philippe – O'Malley, John (2001): *The Papacy: An Encyclopedia*. New York: Routledge.
- Míčka, Roman (2011): Sociální učení církve a evropská integrace. *Studia theologica*, Vol. 45, No. 3, s. 152–172.
- Milward, Alan (1992): *The European rescue of nation-state*. London: Routledge.
- Montclos, de Christine (1994): Le Saint-Siège et la construction de l'Europe. In: d'Onorio, Joël-Benoît (ed.): *Le Vatican et la politique européenne*. Paris: Mame.
- Mudde, Cas – Kopecký, Petr (2002): The Two Sides of Euroscepticism: Party Positions on European Integration in East Central Europe. *European Union Politics*, Vol. 3, No. 3, s. 299–304.
- O'Mahony, Anthony (2009): The Vatican and Europe: Political Theology and Ecclesiology in Papal Statements from Pius XII. to Benedict XVI. *International Journal for the Study of the Christian Church*, Vol. 9, No. 3, s. 177–194.
- Nye, Joseph (2005): *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. New York: Public Affairs.
- Riishøj, Søren (2004): Europeanisation and Euro-scepticism: Experiences from Poland and Czech Republic. *Středoevropské politické studie*, Vol. 6, No. 4, <<http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=211>>.
- Rosamond, Ben (2000): *Theories of european integration*. New York: Palgrave Macmillan.
- Rouxel, Jean-Yves (1998): *Le Saint-Siège sur la scene internationale*. Paris: L'Hartmann 1998.
- Rovný, Jan (2004): Conceptualising Party-based Euroscepticism: Magnitude and Motivations. *Collegium*, No. 29, s. 31–40.
- Rumi, Giorgio (1992): Montini diplomatico. In: *Paul VI. et la vie internationale*. Brescia: Istituto Paolo VI; Roma: Studium.
- Sørensen, Catharina (2008): *Love me, love me not... A typology of public euroscepticism*. SEI Working Paper, No. 101.
- Taggart, Paul – Szczerbiak, Aleks (2002): *The Party Politics of Euroscepticism in EU Member and Candidate States*. SEI Working Paper č. 51.
- Taggart, Paul – Szczerbiak, Aleks (2008a): *Opposing Europe? The Comparative Party Politics of Euroscepticism*. Vol. 1. New York: Oxford University Press.
- Taggart, Paul – Szczerbiak, Aleks (2008b): *Opposing Europe? The Comparative Party Politics of Euroscepticism*. Vol. 2. New York: Oxford University Press.
- Turner, Frank (2012): Catholic Social Teaching and Europe. *New Blackfriars*, Vol. 93, No. 1044, s. 230–245.

Dokumenty

- Benedikt XVI. (2006): Address to the members of the European People's Party. Vatican City, <http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/speeches/2006/march/documents/hf_ben-xvi_spe_20060330_eu-parliamentarians_en.html>.
- Benedikt XVI. (2007a): Address to the Commission of the Bishops' Conferences of the European Community. Vatican City, <http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/speeches/2007/march/documents/hf_ben-xvi_spe_20070324_comece_en.html>.
- Benedikt XVI. (2007b): Address of his Holiness Benedict XVI., Hofburg, Vienna. *OR WE*, 7. 9. 2007, No. 37, s. 4–5.
- Benedikt XVI. (2009): Address to his Excellency Mr. Yves Gazzo, Head of the Delegation of the Commission of European Communities to the Holy See. *OR WE*, 19. 10. 2009, No. 42, s. 3.
- Benedikt XVI. (2011a): Apostolic Journey to Croatia for the National Day of Croatian Catholic Families. Vatican City, <http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/travels/2011/index_croatia_en.htm>.
- Benedikt XVI. (2011b): Address to H.E. Mr Stefan Gorda the Ambassador of Moldova to the Holy See. Vatican City, <http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/speeches/2011/june/documents/hf_ben-xvi_spe_20110609_ambassador-moldavia_en.html>.
- Benedikt XVI. (2013a): Message of his Holiness Pope Benedict XVI for the Celebration of the World Day of Peace. Vatican City, <http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/messages/peace/documents/hf_ben-xvi_mes_20121208_xlvi-world-day-peace_en.html>.
- Benedikt XVI. (2013b): Address of his Holiness to the Members of the Diplomatic Corps accredited to the Holy See. Vatican City, <http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/speeches/2013/january/documents/hf_ben-xvi_spe_20130107_corpo-diplomatico_en.html>.
- Catholic Herald (2007): Vatican Supports Turkey's Efforts To Join the EU. *Catholic Herald*, 8. 6. 2007, <<http://archive.catholicherald.co.uk/article/8th-june-2007/5/vatican-supports-turkeys-efforts-to-join-the-eu>>.
- CNA (2006): Pope and Patriarch sign common declaration on Orthodox-Catholic relations. *Catholic News Agency*, 30. 11. 2006, <http://www.catholicnewsagency.com/news/pope_and_patriarch_sign_common_declaration_on_orthodoxcatholic_relations/>.
- Gaulle, de Charles (2011): *Válečné paměti 1940–1944*. Praha: Naše vojsko.
- Jan XXIII. (1952): Presentation of New Year Greetings to President Vincent Auriol (Paris, 31 December, 1952). In: Capovilla, Loris (ed., 1966): *Mission to France 1944–1953*. New York: McGraw-Hill Book Company, s. 167–170.
- Jan XXIII. (1958): Universis episcopis et christifidelibus datus pridie pervigilium nativitatis D. N. Iesu Christi. *AAS* 51, 1959, s. 5–12.

- Jan XXIII. (1960): Ad Excellentissimum Virum Conradum Adenauer, Supremi Consilii publicae rei administrandae Praesidem in Foederatis Germaniae Occidentalis Civitatibus. *AAS* 52, 1960, s. 90.
- Jan XXIII. (1961): Mater et Magistra. Encyklika Jana XXIII., vydaná dne 15. května 1961.
- Jan XXIII. (1962): I actolici devono essere in prima fila nell'attuazione della comunità europea degli spiriti e dei cuori. In: Capovilla, Loris (ed., 1966): *I Papi e l'Europe: Documenti*. Rivoli: Leumann, s. 133–138.
- Jan Pavel II. (1979a): Address to the members of the Economic and Social Committee of the European Communities. *OR WE*, 22. 3. 1979, No. 14, s. 9–10.
- Jan Pavel II. (1979b): Ad Exc.mum Virum Aemilium Colombo, Publici Coetus Europae Legumlatorum Praesidem eiusque comites, coram admissos. *AAS* 71, 1979, s. 604–606.
- Jan Pavel II. (1980a): Lutetiae Parisiorum ad Exc.mum Virum Valéry Giscard d'Estaing Rei publicae Gallicae Praesidem. *AAS* 72, 1980, s. 687–690.
- Jan Pavel II. (1980b): Lutetiae Parisiorum ad eos qui conventui Consilii ab executione internationalis organismi compendiariis litteris UNESCO nuncupati affuere. *AAS* 72, 1980, s. 735–750.
- Jan Pavel II. (1982a): Compostelae, in cathedrali templo Sancti Iacobi. *AAS* 75, 1983, s. 328–329.
- Jan Pavel II. (1982b): Ad episcopos qui Symposio Consilii Conferentiarum episcopalium Europae, Romae habito, interfuere. *AAS* 74, 1982, s. 1255–1260.
- Jan Pavel II. (1983): Address to the Presidents of the parliaments of the European Community. *OR WE*, 26. 11. 1983, No. 51 s. 2.
- Jan Pavel II. (1985a): Bruxellis, ad Auctoritates Communitatis ab universa Europa habita. *AAS* 78, 1986, s. 571–579.
- Jan Pavel II. (1985b): Slavorum Apostoli. Vatican City, <http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_19850602_slavorum-apostoli_en.html>.
- Jan Pavel II. (1986): Discorso di Giovanni Paolo II. alla cittadinanza di Courmayeur. Vatican City, <http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/speeches/1986/sepember/documents/hf_jp-ii_spe_19860907_cittadinanza-courmayeur_it.html>.
- Jan Pavel II. (1987): Address to the participants in the extraordinary session of the Federal Council of the European Movement. *OR WE*, 28. 3. 1987, No. 17, s. 11–12.
- Jan Pavel II. (1988a): Allocution de bienvenue de M. François Mitterand, president de la république. In: Potin, Jean (ed.): *Une ame pour l'Europe: Voyage apostolique de Jean – Paul II en Alsace et Lorraine et aux communautés européennes de Strasbourg*. Paříž: Centurion.
- Jan Pavel II. (1988b): Eutes in Mundum. Vatican City, <http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/apost_letters/documents/hf_jp-ii_apl_25011988_eutes-in-mundum-universum_it.html>.
- Jan Pavel II. (1988c): Discours du pape Jean-Paul II lors de la visite au Parlement européen. *AAS* 81, 1989, s. 695–701.
- Jan Pavel II. (1993): Ad nationum Legatos coram admissos. *AAS* 85, 1993, s. 1238–1248.
- Jan Pavel II. (1995): Address to the United Nations Staff. *OR WE*, 5. 10. 1995, No. 41, s. 8.
- Jan Pavel II. (1998a): Address to the President of the Republic of Austria. *OR WE*, 20. 6. 1998, No. 26, s. 688–690.
- Jan Pavel II. (1998b): Address to the Ambassador of Croatia. *OR WE*, 12. 10. 1998, No. 44, s. 4.
- Jan Pavel II. (1999): Address to the President of the Republic Poland and the Parliament. *OR WE*, 11. 6. 1999, No. 25, s. 5.
- Jan Pavel II. (2002): Address to the Ambassador of Germany. *OR WE*, 13. 9. 2002, No. 39, s. 5.
- Jan Pavel II. (2003): Ad oratores Nationum coram admissos. *AAS* 95, 2003, s. 321–327.
- Jan Pavel II. (2005): *Paměť a identita: Rozhovory na přelomu dvou tisíciletí*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství.
- Pavel VI. (1963a): Anche noi siamo per l'Europa unita! In: Capovilla, Loris (ed., 1966): *I Papi e l'Europe: Documenti*. Rivoli: Leumann, s. 151–153.
- Pavel VI. (1963b): L'unificazione europea come dovere di ogni cittadino e come esigenza di una cultura fondamentale unitaria ispirata al cattolicesimo, il pensiero di Belloc e di Rosmini. In: Capovilla, Loris (ed., 1966): *I Papi e l'Europe: Documenti*. Rivoli: Leumann, s. 147–150.
- Pavel VI. (1964): Pacis nuntius. *AAS* 56, 1964, s. 983–989.
- Pavel VI. (1965a): Da una concezione profondamente cristiana i principali pionieri del presente movimento unitario epopeo hanno attinto le loro migliori ispirazioni per dare vita alle prime realizzazioni. In: Capovilla, Loris (ed., 1966): *I Papi e l'Europe: Documenti*. Rivoli: Leumann, s. 194–197.
- Pavel VI. (1965b): Iis qui interfuerunt Coetui Ariciae habito a summo Consilio domo emigrantibus iuvandis. *AAS* 57, 1965, s. 786–788.
- Pavel VI. (1967a): Iis qui interfuerunt Coetui generali habito a Sodalitate Institutorum v. d. d'Etudes Européennes. *AAS* 59, 1967, s. 499–502.
- Pavel VI. (1967b): Honorabilibus membris e Consiliis executoribus Europearum Consociationum v. d. Communauté Economique Européenne et Communauté Européenne de l'Energie Atomique. *AAS* 59, 1967, s. 623–626.
- Pavel VI. (1968): L'EUFA avvicina i figli della medesima civiltà continentale europea. In: Capovilla, Loris (ed., 1966): *I Papi e l'Europe: Documenti*. Rivoli: Leumann, s. 228.
- Pavel VI. (1970a): Ad Excellentissimum Virum Willy Brandt, Supremi Consilii publicae rei administrandae in Foederatis Germaniae Civitatibus Praesidem. *AAS* 62, 1970, s. 528–530.

- Pavel VI. (1970b): Membris habita e Consilio v. d. Commission Sociale et Sanitaire du Parlement Européen. *AAS* 62, 1970, s. 285–287.
- Pavel VI. (1971): Magistris urbium capitum Nationum quae Europaeam Oeconomicam Comunitatem constituunt, Romae, tertium decimum coetum eiusdem consociationis (U.C.C.E) celebrantibus. *AAS* 63, 1971, s. 755.
- Pavel VI. (1973a): Ad Excelentissimum Virum Cornelium Berkhouver, Europaei publici legibus ferendis fetus praesidem. *AAS* 65, 1973, s. 651–652.
- Pavel VI. (1973b): Iuvenibus agri cultoribus, e tota Europa, Romae coetum habentibus. *AAS* 66, 1974, s. 13–15.
- Pavel VI. (1974): Iis qui interfuerunt legumlatorum Coetui Euro-Africano Romae celebrato. *AAS* 66, 1974, s. 192–195.
- Pavel VI. (1975a): Ad Exc.mum P. D. Augustinum Cassaroli. *AAS* 67, 1975, s. 477–480.
- Pavel VI. (1975b): L'Europa, promotrice del proprio bene comune e testimone di intesa al cospetto del mondo. In: Capovilla, Loris (ed., 1966): *I Papi e l'Europa: Documenti*. Rivoli: Leumann, s. 293–294.
- Pavel VI. (1975c): Emis Patribus Cardinalibus et Excms Episcopis, qui tertio Praesulum Symposio e tota Europa interfuerunt. *AAS* 67, 1975, s. 586–590.
- Pavel VI. (1976): Ad Excelentissimos Viros e Legatorum Coetu apud Sedem Apostolicam novo ineunte anno Beatissimo Patri fausta ac felicia ominantes. *AAS* 68, 1976, s. 185–191.
- Pius XII. (1940): In pervigilio nativitatis D. N. Iesu Christi, adstantibus Emis PP. DD. Cardinalibus et excims et DD. Episcopis ad Romanae Curiae Praelatis. *AAS* 33, 1941, s. 5–14.
- Pius XII. (1943): In pervigilio nativitatis D. N. Iesu Christi adstantibus Emis PP. DD. Cardinalibus et excims et DD. Episcopis ad Romanae Curiae Praelatis. *AAS* 36, 1944, s. 5–11.
- Pius XII. (1947): Allocutiones. *AAS* 44, 1952, s. 818–823.
- Pius XII. (1948a): Ad Delegatos, qui Romae convenierant, ob Convenum internationalem pro Unione Foederati Europae instauranda. *AAS* 40, 1948, s. 507–510.
- Pius XII. (1948b): In pervigilio nativitatis D. N. Iesu Christi, adstantibus Emis PP. DD. Cardinalibus et excims et DD. Episcopis ad Romanae Curiae Praelatis. *AAS* 41, 1949, s. 5–15.
- Pius XII. (1948c): Ad Emos PP. DD. Cardinales, in festo S. Eugenii I Pp., Beatissimo Patri fausta ominantes. *AAS* 40, 1948, s. 247–254.
- Pius XII. (1950): Promoters of General Prosperity. *Vital Speeches of the Day*, Vol. 16, No. 16, s. 483.
- Pius XII. (1951a): Ad participantes Conventi internationali de Mouvement universel pour une Confédération mondiale. *AAS* 43, 1951, 278–280.
- Pius XII. (1951b): In pervigilio nativitatis D. N. Iesu Christi, adstantibus Emis PP. DD. Cardinalibus et excims et DD. Episcopis ad Romanae Curiae Praelatis. *AAS* 44, 1952, s. 5–15.
- Pius XII. (1952a): Ad participantes Conventi studiorum de officio catholicorum quad vitam internationalem, Romae habito. *AAS* 44, 1952, s. 626–627.
- Pius XII. (1952b): Catholics and International Life. In: Yzermans, David (ed., 1961): *Major Addresses of Pope Pius XII*. Volume I: *Selected Addresses*. Minnesota: St. Paul The North Central Publishing Company, s. 215–217.
- Pius XII. (1953a): Iis qui interfuerunt Conventui quinto nationali Italico Unionis Ireconsultorum catholicorum. *AAS* 45, 1953, s. 794–802.
- Pius XII. (1953b): In pervigilio nativitatis D. N. Iesu Christi, adstantibus Emis PP. DD. Cardinalibus et excims et DD. Episcopis ad Romanae Curiae Praelatis. *AAS* 46, 1954, s. 5–16.
- Pius XII. (1953c): L'Esprit Européen, Pie XII au Collège d'Europe. In: *L'Europe unie dans l'enseignement des papes*. Solesmes (1981), s. 30–35.
- Pius XII. (1954): In pervigilio nativitatis D. N. Iesu Christi, adstantibus Emis PP. DD. Cardinalibus et excims et DD. Episcopis ad Romanae Curiae Praelatis. *AAS* 47, 1955, s. 15–28.
- Pius XII. (1955): Iis qui interfuerunt annuo Conventui ex Congress of European American Associations. *AAS* 47, 1955, s. 691–692.
- Pius XII. (1957a): Iis qui interfuerunt Conventui tertio Sodalitatis Italicae pro Consilio Municipiorum Europae. *AAS* 50, 1958, s. 31–33.
- Pius XII. (1957b): Ad Legatos populares legibus ferendis, Romae coadunatos, ob Convenum Coetus qui Communauté Européenne du Charbon et de l'Acier, appelatur (C.E.C.A). *AAS* 49, 1957, s. 966–969.
- Pius XII. (1957c): Iis qui interfuerunt Conventui XI plenario Coetus Pax Romana, in Urbe coadunatis. *AAS* 49, 1957, s. 296–300.
- Pius XII. (1957d): Iis qui interfuerunt Conventui, Romae habito, de constituenda Unione Europae. *AAS* 49, 1957, s. 629–632.
- Ratzinger, Joseph (2005a): Europe in the Crisis of Cultures. *Communio: International Catholic Review*, No. 32, s. 345–356.
- Ratzinger, Joseph (2005b): *Evropa: její základy dnes a zítřa*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství.
- Ratzinger, Joseph (2006): *Values in a Time of Upheaval*. San Francisco: Ignatius Press.
- Ratzinger, Joseph (2008): *Church, Ecumenism and Politics*. San Francisco: Ignatius Press.
- RC Monitor (2008): Papež odmítl účast na mezikulturním dialogu v Evropském parlamentu. *Res Claritas Monitor*, Vol. 6, No. 15, s. 2.
- Seewald, Peter (2005a): *Joseph kardinál Ratzinger – Benedikt XVI.: Křesťanství na přelomu tisíciletí*. Praha: Portál.

PAPEŽOVÉ A EVROPSKÁ INTEGRACE

- Seewald, Peter (2005b): *Bůh a svět: Rozhovory o základních věcech křesťanství a budoucnosti církve*. Brno: Barrister & Principal.
- Spinelli, Altiero (1944): *The Ventotene Manifesto*. <http://www.altierospinelli.org/manifesto/en/manifesto1944_en_en.html>.
- ZENIT (2001): Cardinal Ratzinger Assails European Charter. *ZENIT*, 9. 3. 2001, <<http://www.zenit.org/en/articles/cardinal-ratzinger-assails-european-charter—2>>.
- ZENIT (2004): Cardinal Ratzinger Commends U. S. Model of Laicism. *ZENIT*, 25. 11. 2004, <<http://www.zenit.org/en/articles/cardinal-ratzinger-commends-u-s-model-of-laicism>>.
- ZENIT (2007): Vatican Lists Its Concerns about Europe. *ZENIT*, 26. 3. 2007, <<http://www.zenit.org/en/articles/vatican-lists-its-concerns-about-europe>>.
- ZENIT (2013): Cardinal Bertone's Address on 50th Anniversary of the Elysée Treaty. *ZENIT*, 8. 2. 2013, <<http://www.zenit.org/en/articles/cardinal-bertone-s-address-on-50th-anniversary-of-the-elysee-treaty>>.

Poznámka

Děkuji oběma anonymním recenzentům i redakci za cenné připomínky, které podstatně přispěly ke zkvalitnění textu. Za přínosné rady a výtky bych také rád vyjádřil dík doc. Ing. Mgr. Petru Kratochvílovi, Ph.D., z Ústavu mezinárodních vztahů.